

LUNDS
UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

Ojämlighet i den svenska skolan

Ett problematiserande av kvalitet och jämlikhet i den svenska skolan utifrån Skollagen och Sveriges utbildningspolitiska historia

Författare: Hannes Tornberg

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Vårterminen 2014

Handledare: Kjell Nilsson

Abstract

Author: Hannes Tornberg

Title: Inequality in the Swedish School: A problematization of quality and equality in the Swedish School in relation to The new Education Act and Swedish Historical Education Policy

Bachelor Thesis: SOCK01, 15 hp

Supervisor: Kjell Nilsson

Department of Sociology, Lund University, spring semester 2014

The Swedish educational system has during the last few decades gone through a process of liberalization and privatization. The political reforms and processes shaping the state of the Swedish school today have to a large extent changed the shape of the Swedish welfare state in general and the overall view on education in particular. This paper attempts to locate and dissect ambitions of equality and quality as expressed in The new Education Act (SFS 2010:800) within the context of Swedish education policy, understand if and in which ways the Swedish state fails to achieve these and subsequently relate these shortcomings to structural obstacles caused by political decisions in the past.

The differentiating state of the Swedish school system is aimed to promote individual freedom and opportunities for children across the country by emphasizing the possibility of choice and mobility in relation to education. This paper, however, argues that the liberalization and privatization of the Swedish school risk working as a segregating and discriminatory mechanism which allows some individuals to make informed decisions in regards to educational choice while other parts of the population is in danger of suffering increasingly slim opportunities to affect their futures. To achieve this purpose, this paper primarily employs theories of social reproduction and educational opportunities. The educational system has the potential to work as an empowering institution. This paper shows that political decisions has been a contributing factor to entrenching social hierarchies in Swedish society and that political reforms are necessary to improve equality in Swedish schools and subsequently achieve the ambitions expressed in The new Education Act.

Keywords: choice, education, equality, The new Education Act, privatization, quality, segregation, social capital, social reproduction, The Swedish National Agency for Education, welfare

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
1.1. SYFTE OCH PROBLEMFÖRMULERING.....	2
1.2. UNDERLAGSMATERIAL.....	3
1.3. METOD.....	4
2. EN TOLKNING OCH PRESENTATION AV SKOLLAGEN	7
3. SKOLVERKETS LÄGESBEDÖMNING 2013	10
4. TEORI OCH EMPIRISKA UNDERLAG	13
4.1. TEORI.....	13
4.2. SVERIGES UTBILDNINGSPOLITISKA HISTORIA OCH BAKGRUND SEDAN 1980-TALET	17
5. ANALYS OCH DISKUSSION	21
6. SAMMANFATTNING OCH SLUTSATS	26
REFERENSER:	27

1. Inledning

Den svenska skolan har länge varit ett ämne för nationell stolthet och setts som ett uttryck för det svenska samhällets välmående och stabilitet. Under de senaste åren har dock de svenska elevernas resultat dalat i internationella jämförelser, något som gjort utbildning till en av de centrala valfrågorna under valåret 2014. Generellt sett har skolan under de senaste åren allt mer anpassats till en tänkt utbildningsmarknad utsatt för näst intill kapitalistiska marknadskrafter. Bland annat uppmärksammas idag att kvalitetsskillnaderna mellan olika skolor är stora, något som i kombination med en ökad skolsegregation innebär att det är vissa grupper av barn som lider mer än andra av att den svenska skolan vacklar.¹ Detta innebär att olika barn ges olika förutsättningar att förbereda sig inför sina framtida liv, göra välinformerade och ambitiösa utbildnings- eller yrkesval och i förlängningen följa sina drömmar, något som givetvis är problematiskt. I Skollagen (SFS2010:800) från 2010 uttrycks bland annat en strävan att just *alla* barn ska ges dessa möjligheter.²

Denna uppsats granskar de mål om jämlikhet och kvalitet som uttrycks i utvalda delar av den nya Skollagen, problematiserar dessa utifrån ett antal politiska reformer som påverkat den svenska skolan och de sociala och institutionella strukturer som hindrar skolan att verka som det integrerande, jämlikhetsalstrande och positiva inslaget i barns liv som Skollagen är avsedd att göra den till. Genom att ta stöd i tidigare forskning om både skolor i allmänhet och den svenska skolan i synnerhet, teorier om social reproduktion och utbildning samt analyser av relevanta politiska reformer avser denna uppsats påvisa vikten, och behovet, av ett mer inkluderande och jämlikt skolsystem.

Den svenska skolans situation och hur den påverkar barnen är en fråga som är sociologiskt intressant eftersom utbildningsväsendet är det medel genom vilket individer tillhandahåller sig de verktyg som möjliggör för dem att klara sig bra i sina framtida liv. Om en så viktig institution som skolan avsevärt försämras eller på ett bristfälligt sätt förhåller sig till jämlikhet riskerar många barn att hamna i situationer i vilka de får sämre möjligheter att uppnå god hälsa, ett tillfredsställande arbetsliv och en över lag öppen framtid. Skolan kan således i värsta fall vara en institution som bidrar till upprätthållandet av sociala maktförhållanden och segregation och i bästa fall vara ett verktyg som överbryggar och motverkar desamma.

¹ Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013, s. 7.

² SFS 2010:800, Skollag, Stockholm, Justitiedepartementet, 2 § kapitel 10, s. 37.

1.1. Syfte och problemformulering

Som nämns ovan (och kommer att visas nedan) kan Skollagen tolkas innehålla ambitiösa mål i fråga om jämlikhet, integration och kvalitet. Detta arbete är avsett att understryka vikten av dessa mål, men att samtidigt kritisera uppfyllandet av dem utifrån teorier om vad ett icke-uppfyllande innebär för barn i form av segregation och social reproduktion. Samtidigt fokuseras på naturen av dessa effekter, då det är rimligt att anta att dessa drabbar vissa grupper av barn i större utsträckning än andra, något som bidrar till upprätthållandet av ett svenskt samhälle och skolsystem i vilket det har stor betydelse för ens framtidsutsikter vilken familj man föds in i och var man växer upp.

Situationen som idag råder i den svenska skolan såväl som i det svenska samhället i stort kan till viss del härledas till politiska reformer som på olika sätt förändrat förutsättningarna och möjligheterna till en jämlik och integrerande skola. Ett centralt syfte för denna uppsats blir således att lokalisera, presentera och diskutera dessa reformers betydelse för och påverkan på den svenska skolan och olika elevers förutsättningar. För att påvisa denna strukturella problematik undersöks reformernas effekter utifrån olika undersökningar och diskuteras utifrån de anspråk som görs i den nya Skollagen. Den politik som denna uppsats har som syfte att undersöka och diskutera är den generella bostadspolitik som förts sedan 1980-talet och bidragit till en ökande segregation i det svenska samhället, kommunaliseringen av den svenska skolan samt betoningen och införandet av det fria skolvalet och i förlängningen den ökade omfattningen av friskolor. Det fria skolvalet och friskolesystemet är av intresse för denna uppsats syfte eftersom de är uttryck för att utbildning i Sverige allt mer behandlas som en vara på en marknad. Det är rimligt att anta att människors olika förutsättningar gör att en marknadsorienterad skola och utbildning innebär olika saker för olika individer, något som potentiellt kan bidra till den ökande segregationen i samhället i allmänhet och den svenska skolan i synnerhet.

För att undersöka de aspekter av den svenska skolan och Skollagen som uttrycks ovan kan denna uppsats syfte sammanfattas i en tvådelad frågeställning;

- Uppnår den svenska skolan de mål om jämlikhet, integration och kvalitet som uttrycks i den nya Skollagen?

- Hur kan politiska beslut och reformer inom bostadspolitik, kommunaliseringen av skolan, det fria skolvalet och utvidgningen av friskolesystemet ha påverkat möjligheterna att uppnå dessa mål?

När de kombineras så kan de två frågorna ovan erbjuda en förståelse för vilka strukturella hinder som finns i dagens Sverige för uppfyllandet av de ambitiösa mål som uttrycks i Skollagen.

1. 2. Underlagsmaterial

Denna uppsats har som utgångspunkt att den svenska skolan har problem. Den har även som utgångspunkt att den svenska Skollagen uttrycker positiva ambitioner gällande elevernas jämlikhet och integration men att det finns strukturella hinder för uppfyllandet av dessa. I förlängningen utgår den även från att dessa strukturella problem till viss del är rotade i politiska beslut och reformer som påverkat skolans utveckling. För att underbygga dessa utgångspunkter krävs därför ett material som dels påvisar brister i den svenska skolans funktion som jämlikhetsalstrande och inkluderande, dels som visar Skollagens ambitioner och avsikt samt ett underlagsmaterial som redogör för utvecklingen av den svenska utbildningspolitiken och kan ligga till grund för en diskussion av densamma i förhållande till dagens situation och framtiden.

Vad som är mest centralt för uppsatsens frågeställning och syfte är att undersöka och problematisera Skollagen. Det är således mot Skollagen som uppsatsens huvudsakliga resonemang riktas. De utvalda delar av Skollagen som denna uppsats fokuserar på har tolkats inom den kontext som är den utbildningspolitiska tradition som format den svenska skolan. Ytterligare material som bidragit till att besvara uppsatsens frågeställning har använts främst som verktyg att problematisera Skollagen i förhållande till verkligheten.

Det material som använts för att problematisera Skollagen kan förstås som tudelat och består dels av teorier och tidigare forskning kring social reproduktion, språkets auktoritet, jämlikhet, segregation och utbildning, men även av rent empiriska material avsedda att påvisa det faktiska tillståndet av den svenska skolan och hur den påverkar eleverna. Dessa två aspekter av det valda materialet utgör det teoretiska ramverk som denna uppsats är strukturerad kring och bidrar till att underbygga frågeställningens sociologiska relevans och betydelse.

Valet att granska Skollagen motiveras av dess officiella natur samt att det är ett statligt uttryck för vad utbildning ska vara och vad det ska innebära för eleverna. Genom att rikta sig mot ett officiellt dokument problematiserar uppsatsen skolväsendets funktion och effektivitet i frågor som staten uttryckt är centrala för den svenska skolans arbete.

De delar av Skollagen som detta arbete fokuserar på är en produkt av avgränsningar som varit nödvändiga för uppsatsens omfång. Arbetet har fokuserat på tre paragrafer i Skollagen som tydligt uttrycker anspråk i ämnen som är av relevans för denna uppsats, jämlikhet, segregation och kvalitet. De paragrafer som denna uppsats fokuserat på har gemensamt att de alla kan tolkas innehålla en tydlig universalistisk tanke. Det uttrycks i två av dem att de gäller *alla* och i den tredje att den gäller *eleverna*. Det är just dessa påståenden som är av intresse för denna uppsats och det är därför dessa som problematiseras utifrån de strukturella förutsättningar som råder i dagens Sverige.

Det är relevant att ha ett reflekterande förhållningssätt till delar av det material som i denna uppsats används för att diskutera Skollagen och den svenska skolans situation. Stora delar av de strukturella problem i skolan som tas upp i detta arbete har till exempel påvisats av Skolverket. Detta arbete har också gett stort utrymme till Leif Levins statliga utredning om kommunaliseringen av den svenska skolan. Eftersom utredningen gjordes på uppdrag av regeringen är det rimligt att anta att Levin ombetts att inte uppmärksamma strukturella problem som får dem att framstå i dålig dager, eller åtminstone att han ombetts fokusera på just det de gett honom i uppdrag att fokusera på. Även Skolverkets koppling till regeringen är värd att uppmärksammas.

1.3. Metod

I denna uppsats frågeställning ställs frågan *hur* politiska beslut och reformer har påverkat förutsättningarna för verkställandet av de mål som uttrycks i Skollagen. Just att använda frågeordet *hur* är ett vanligt sätt att utforma kvalitativ forskning.³ Denna uppsats fokuserar på delar av Skollagen där det uttrycks ambitioner om jämlikhet och kvalitet och undersöker och jämför sedan dessa med strukturella hinder som existerar i dagens Sverige. Genom att

³ Hennink, Monique, Hutter, Inge & Bailey, Ajay, *Qualitative Research Methods*, SAGE, Thousand Oaks, 2012, s. 35.

fokusera på de effekter som politiska beslut haft för förverkligandet av den svenska Skollagen utförs denna diskussion från ett historiskt politiskt perspektiv.

En central punkt vid kvalitativ forskning är att man måste förhålla sig till *subjektivitet*. Subjektivitet kan påverka undersökningen på flera sätt, av vilka de två vanligaste och mest centrala är faktumet att respondentens svar påverkas av dennes egna, subjektiva förståelse av världen samt att forskaren, eller betraktaren, själv tolkar respondentens svar och uttryck utifrån sin egen förståelse av dess kontext och sammanhang.⁴ I denna uppsats finns det ingen direkt respondent eftersom analysarbetet utförs mot en skriftlig källa, Skollagen, men det kan ändå vara värt att i analysarbetet bära med sig det faktum att Skollagen är ett politiskt verktyg för reglering av den svenska skolan och att dess utformning har påverkats av kontexten från vilken den uppkommit, då primärt den svenska välfärdsstaten. Genom att reflektera kring Skolverkets subjektivitet blir det lättare att tolka materialet.⁵ Genom att denna uppsats är inriktad mot en skriftlig källa är det också viktigt att reflektera över betraktarens och författarens egen subjektivitet, innebärande min sociala och ekonomiska bakgrund, mina intressen och min politiska övertygelse. Faktorer som dessa har alla potentiellt ett inflytande över hur jag läser Skollagen samt hur jag tolkar texten, dess bristfälliga förverkligande och problematiken som omger den och i förlängningen hur jag uttrycker mig i min egen text.⁶

För denna uppsats syfte är det värt att nämna att jag har en kritisk inställning till den ökade differentieringen, segregeringen och bristande jämlikheten i den svenska skolan och hur denna påverkar olika barn på olika sätt och potentiellt kan förvärra många barns livssituation. I analysen av materialet har jag dock strävat efter att inte avsevärt låta tidigare uppfattningar påverka studiens diskussion och resultat.

Denna uppsats har varit avsedd att påvisa vilka hinder vissa barn ställs inför inom den svenska skolan samt på vilka sätt Skollagen misslyckas med att ta hänsyn till dessa. För att på ett effektivt sätt lokalisera teorier och strukturer som kan bidra till att förklara dessa olika förutsättningar har materialsökandet för denna uppsats baserats kring ett antal begrepp; social reproduktion, utbildning, jämlikhet och segregation. Materialet som används vid analysen har valts genom datasökningar med hjälp av just detta begreppsliga ramverk och de har använts

⁴ Hennink, Monique, Hutter, Inge & Bailey, Ajay, *Qualitative Research Methods*, SAGE, Thousand Oaks, 2012, s. 19.

⁵ Ibid, s. 110.

⁶ Ibid, s. 19.

just för att de effektivt kan bidra till arbetets syfte, att problematisera den svenska Skollagen utifrån ett jämlikhetsperspektiv.

I arbetet med materialet, och då främst Skollagen, har jag tolkat de tre valda paragraferna. Detta har gjort att den teori och empiri som använts i analysen applicerats på en Skollag sedd från min kritiska synvinkel.

2. En tolkning och presentation av Skollagen

Syftet med detta arbete är att problematisera Skollagen och undersöka möjliga strukturella faktorer som försvårat förverkligandet av densamma. Arbetet riktas främst mot frågor om jämlikhet, segregation och kvalitet i den svenska skolan och fokuseras därför på tre paragrafer från Skollagen. Genom att analysera dessa paragrafer kan man uttolka ett antal teman som således blir ramen för denna uppsats diskussion. Vad de här tre paragraferna har gemensamt är ett över lag universalistiskt anspråk på så sätt att de använder termer som ”alla” och ”eleverna”. Den svenska skolan inledde redan vid beslutet att införa en allmän grundskola 1962 ett fokus på ’lika möjligheter’ som ett centralt inslag i skolutvecklingen.⁷ Av särskilt intresse för denna uppsats är att man redan då hade som ambition att faktorer som ekonomi och social bakgrund inte skulle påverka barnens möjligheter till vidare utbildning.⁸ Givet detta historiska förhållningssätt till jämlikhet i den svenska skolan är det just ’lika möjligheter’ som denna uppsats avser med begreppet jämlikhet.

Det är relevant att ta hänsyn till hur tidigt dessa politiska ambitioner att utjämna ojämlikhet och skilda förutsättningar inför utbildningsväsendet kom till stånd i Sverige, och vidare att väga in den långa period som kom att följa under vilken jämlikhet alltid var ett centralt fokus för den svenska skolan. Givet denna långa tradition av jämlikhetsfokus i den svenska skolan har analysen av paragraferna nedan tillåtit tolkning av universalistiska uttryck som ”alla” och ”eleverna” som talande för ett fortsatt jämlikhetsideal.

Kap. 3, § 3:

”Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.”⁹

I paragrafen ovan är nyckelord personlig utveckling, stimulans och kunskapsutveckling. Detta är beundransvärda målsättningar och ambitioner. Av intresse för denna uppsats frågeställning rörande jämlikhet är dock valet att betona vikten av att ge de elever som lätt når upp till kunskapskraven ytterligare möjligheter att utvecklas snarare än att skriftligt poängtera vikten

⁷ Hadenius, Karin, *Jämlikhet och frihet: Politiska mål för den svenska grundskolan*, 1:a uppl. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1990, s. 182-183.

⁸ Ibid, s. 183-184.

⁹ SFS 2010:800, Skollag, Stockholm, Justitiedepartementet, 3 § kapitel 3, s. 12.

av att ytterligare stötta elever som har svårigheter att nå upp till målen märkligt. Detta diskursiva val tyder på just det som denna uppsats ämnar undersöka, en undervärdering i Skollagen rörande de strukturella hinder och svårigheter som många barn stöter på i sin vardag inom den svenska skolan. Det är lätt att hävda att § 3, kap. 3 är bristfälligt utformad på så sätt att den betonar alla elevers lika rättigheter till en stimulerande utbildning men samtidigt misslyckas med att uppmärksamma på vilket håll ytterligare insatser är viktigast utifrån en jämlikhetssynpunkt. Paragrafen ovan verkar således antingen ge uttryck för en brytning gentemot den svenska skolans långa tradition av jämlikhet eller gravt missriktat sina ansträngningar i det vidare arbetet med det.

Kap. 5, § 3:

”Utbildningen ska utformas på ett sådant sätt att alla elever tillförsäkras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero.”¹⁰

I paragrafen ovan är det övergripande temat att skolan ska bidra till att elever känner trygghet och har studiero. Detta är ett mer allmänt anspråk men kan problematiseras på så sätt att olika skolor ställs inför vitt skilda förutsättningar gällande möjligheter att erbjuda sina elever detta. Beroende på skolornas elevsammansättning och geografiska position krävs det olika insatser för att kunna skapa en trygg och rofylld studiemiljö. Utifrån denna uppsats ansats kan man mena att det är lätt att utforma ett mål rörande trygghet men desto svårare att försäkra sig om att de uppnås.

Kap. 10, § 2:

”Grundskolan ska ge eleverna kunskaper och värden och utveckla elevernas förmåga att tillägna sig dessa. Utbildningen ska utformas så att den bidrar till personlig utveckling samt förbereder eleverna för aktiva livsval och ligger till grund för fortsatt utbildning. Utbildningen ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap och ge en god grund för ett aktivt deltagande i samhällslivet.”¹¹

I den sista utvalda paragrafen som denna uppsats diskuterar betonas återigen personlig utveckling, men även aktivitet, gemenskap och i viss mån självständighet. Dessa ambitioner är mycket goda utifrån jämlikhets- och kvalitetssynpunkt. Specifikt för denna paragraf är också att den uttrycker att grundskolan ska ligga till grund för vidare utbildning. I detta arbete påpekas vikten av att förstå rollen av social och kulturell reproduktion inom den svenska

¹⁰ SFS 2010:800, Skollag, Stockholm, Justitiedepartementet, 3 § kapitel 5, s. 18.

¹¹ Ibid, s. 37.

skolan och det kan således vara en understrykning av behovet att arbeta aktivt med att dels upptäcka men även utjämna de sociala skillnader som finns mellan olika elever. Just det fokus på fortsatt utbildning som uttrycks i paragrafen ovan stämmer väl överens med de politiska ambitioner om 'lika möjligheter' som uttrycktes i 1962 års beslut att införa en allmän grundskola. Man menade då att om alla studievägar rymdes inom en enhetlig skola så skulle betydelsen av social bakgrund inför studieval minska.¹² Denna ambition blir dock mer motsägelsefull om man jämför den med det allt växande utbildningsutbudet i Sverige som är avsett just att erbjuda utbildningsmöjligheter utöver den traditionella skolan som i vissa fall är direkt yrkesförberedande. I detta avseende blir de valfrihetsreformer som genomförts i Sverige under de senaste decennierna ett direkt hinder för uppfyllandet av Skollagen.

De paragrafer som denna uppsats diskuterar uttrycker, utöver sitt fokus på alla elever och universalism, att den svenska skolan har ansvar gentemot eleverna i avseenden som personlig utveckling, stimulans, kunskapsutveckling, trygghet, studiero, aktivitet, gemenskap och självständighet. Det är därför dessa begrepp som blir kärnan av diskussionen nedan.

¹² Hadenius, Karin, *Jämlikhet och frihet: Politiska mål för den svenska grundskolan*, 1:a uppl. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1990, s. 184.

3. Skolverkets lägesbedömning 2013

Som nämnts ovan utgår denna uppsats från att det finns problem i den svenska skolan, och den fokuserar särskilt på problematik rörande jämlikhet, segregation och kvalitet. Att förstå på vilka sätt den svenska skolan har problem på dessa områden samt hur det yttrar sig och uppenbarar sig för eleverna blir därför centralt. För att påvisa denna problematik hänvisar detta arbete till *Skolverkets lägesbedömning 2013*, härnäst hänvisad till som lägesbedömningen, en rapport utfärdad av Skolverket för att göra en samlad bedömning av situationen i den svenska grundskolan, gymnasieskolan och vuxenutbildningen.¹³

Det är fördelaktigt att diskutera jämlikhet i skolvärlden med hjälp av lägesbedömningen eftersom Skolverket i sin roll som statlig utbildningsövervakare är en auktoritet på området. Skolverkets bedömning är också baserad på kvantitativa data, något som gör att en kvalitativ diskussion av dess resonemang kan grundas i en viss statistisk legitimitet. Samtidigt är det då man granskar lägesbedömningen viktigt att bära med sig att Skolverket är en aktiv aktör i ett politiskt landskap vars uppdragsgivare är regeringen.

I lägesbedömningen uttrycker Skolverket tre huvudsakliga utvecklingsområden; att alla skolor måste utvecklas till bra skolor, att man måste säkra tillgången till kompetenta lärare och att skolor och huvudmän behöver långsiktighet.¹⁴ Det är lätt att förstå på vilket sätt samtliga av dessa utvecklingsområden härrör från en tydlig ambition att säkra kvaliteten i de svenska skolorna. Vad som dock är av stor betydelse för detta arbetes fokus på jämlikhet och segregation är betoningen av att *alla* skolor måste utvecklas till bra skolor. Av den anledningen kommer främst Skolverkets samlade påvisande och bedömning av problematiken kring varierande kvalitet mellan olika skolor och vad det innebär för de olika eleverna att utforskas i detta avsnitt.

Från lägesbedömningens tes att alla skolor måste bli bra skolor följer logiskt ett sekundärt påstående, nämligen att alla skolor idag inte är bra skolor. Från en strukturalistisk utgångspunkt är det lätt att föreställa sig att dessa kvalitetsskillnader till viss del grundar sig i det svenska samhället i stort samt att detta till viss del kan förklaras av skolornas geografiska läge, socioekonomiska sammansättning och skolornas olika huvudmän.

¹³ Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013, s. 3.

¹⁴ *Ibid*, s. 7.

Ett centralt påvisande som Skolverket gör i sin rapport är det faktum att skolor i dagens Sverige blir allt mer segregerade, dels efter socioekonomiska linjer men även efter elevernas studiemotivation.¹⁵ Detta kan kombineras med deras resonemang kring olika familjers förutsättningar att fatta informerade beslut i en allt mer individualiserad skolvärld och de effekter som detta får för olika elever.¹⁶ Tillsammans påvisar dessa resonemang problematiken som uppstår genom att den ökade valfriheten i den svenska skolan i kombination med det faktum att skolor som varierar kraftigt i kvalitet riskerar att missgynna redan utsatta elever. Det är därmed tydligt att det är Skolverkets uppfattning att det friare skolvalet är oförenligt med de spridda former av skolor som finns i Sverige idag, något som i förlängningen skulle kunna ses som ett problematiserande av att allt fler skolor i Sverige privatiseras.

Lägesbedömningen påvisar även vikten som elevers läromiljö har för inläring och välbefinnande i skolan. Skolverket betonar att läromiljön har potential att både förstärka och försvaga elevers studieresultat och att faktorer som lärarnas förväntningar på eleven och s.k. kamrateffekter är inflytelserika över hur eleven upplever och klarar av skolan.¹⁷ Detta understryker att elevers skolmiljö påverkar deras prestation i och upplevelse av skolan. För denna uppsats syfte är det väsentligt att förstå hur olika barn får olika tillgång till de verktyg som ger dem möjlighet att uppnå sina livsmål. Det faktum att skolmiljön påverkar prestationen och upplevelsen av skolan blir således nära sammanlänkat med vad som visats ovan, att den svenska skolan blir allt mer segregerad efter dels socioekonomiska linjer men också som en följd av att studiemotiverade elever och deras föräldrar utnyttjar sin valmöjlighet och flyttar ifrån skolor som verkar ogynnsamma för deras personliga mål.

Slutligen, och som en följd av de ovan nämnda resonemangen, hänvisar Skolverket till undersökningar som påvisar att elevers medfödda kognitiva förmågor inte är lika avgörande som man tidigare trott, utan att inlärd förmågor som självuppfattning, motivation, samarbetsförmåga och självdisciplin är betydligt viktigare för elevers skolresultat.¹⁸ Detta är främst en fördjupning av resonemanget kring skolmiljö och studieresultat men kan också länkas samman med familjers mycket olika möjligheter att göra informerade beslut kring vilka skolor barnen ska gå i.

¹⁵ Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013, s. 7.

¹⁶ *Ibid*, s. 7-8.

¹⁷ *Ibid*, s. 34.

¹⁸ *Ibid*, s. 37.

Skolverket tycks alltså i sin argumentation ha följt en röd tråd, nämligen främst de skilda verkligheter som möter barn med olika socioekonomisk bakgrund och geografisk position som en följd av den ojämna kvaliteten på dagens svenska skolor. Samtidigt understryker Skolverket i sin lägesbedömning att denna problematik förvärras av den ökade differentieringen i den svenska skolan på grund av kommunaliseringen, det fria skolvalet och det växande friskolesystemet.

Givet vad Skolverket uttrycker i lägesbedömningen kan vi se att denna uppsats fokus på bostadspolitik, skolans kommunalisering, valfrihet och friskolor är motiverad. Vi finner argument för att bostadspolitiken påverkar barns olika chanser genom att områden dominerade av billigare bostäder ofta innebär en högre koncentration familjer och barn med en svagare socioekonomisk bakgrund, något som gör boendet till en bidragande orsak till skolsegregeringen. Skolans kommunalisering, det fria skolvalet och friskolesystemet kan egentligen alla motiveras utifrån Skolverkets påvisande av brister i kvalitetssäkringen och den ökade differentieringen av den svenska skolan. Att elever ges större möjlighet till rörlighet, val av skola och det ständigt ökande antalet skolformer bidrar alla till svårigheter att säkra att alla elever har tillgång till likvärdiga skolor. Detta understryks bland annat av rapportens hänvisande till det faktum att elevernas genomsnittliga meritvärden och behörighet till nationella program varierar mycket kraftigt mellan olika kommuner.¹⁹ Det blir således mycket tydligt att det är av yttersta vikt att förstå de politiska reformer som nämns ovan för att upptäcka på vilka sätt Skollagen brister i sin implementering.

¹⁹ Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013, s. 21.

4. Teori och empiriska underlag

För denna uppsats syfte att problematisera Skollagens mål om jämlikhet och kvalitet krävs det, utöver Skollagen och Skolverkets lägesbedömning, att man har en teoretisk förståelse för processer av social reproduktion, integration och utbildning, men även att man har en empirisk kunskap om den svenska utbildningspolitikens utveckling. Nedan följer därför en genomgång av centrala aspekter av dessa strukturella faktorer satt i sammanhanget av jämlikhet i den svenska skolan.

4.1. Teori

Det är rimligt att anta att den främsta anledningen att man finner formuleringar och paragrafer i Skollagen som de som undersöks i denna uppsats är en vision att motarbeta segregering social reproduktion och därigenom sociala begränsningar inom utbildning och arbetslivet. Social reproduktion är en betydande och relevant faktor för nästan all sociologisk forskning men kan ta särskilda skepnader inom utbildningsväsendet.

Pierre Bourdieu är en framstående forskare inom social reproduktion både inom och utom utbildning. Många av Bourdieus resonemang kring social reproduktion inom utbildning handlar om språkets funktion och utformning. Han talar bland annat om skillnader i hur språket utformas och förstås beroende av den sociala och kulturella kontext en person är uppvuxen i. Bourdieu menar att alla människor som talar ett språk också har en relation till ett språk.²⁰ Han påpekar vidare att människor med olika social bakgrund förhåller sig till språket på olika sätt, och att skillnaden mellan ett akademiskt språk och arbetarspråk är viljan att utforska och använda det extensivt och djupgående.²¹ Vidare påpekar han att dessa förhållanden inte är deterministiskt givna och att man kan förhålla sig till det akademiska språket oavsett social bakgrund, men att ens ursprungliga position inför språket kraftigt påverkar den enkelhet med vilken man kan anpassa sig till skolans krav på språklig skicklighet och kompetens.²² Här ställs olika barn inför olika krav och förutsättningar i skolan. Eftersom de allra flesta lärarna har en akademisk bakgrund blir följderna att de utvecklar vad Bourdieu skulle kalla en språklig kod, ett sätt att tala som grundar sig i ens eget

²⁰ Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude, *Reproduction in education, society and culture*, 2:a uppl, Sage, London, 1990, s. 116.

²¹ Ibid, s. 116.

²² Ibid, s. 118-119.

förhållande till språket och blir mer lättförståeligt för åhörare som delar samma sociala bakgrund som avsändaren.²³

Givet Bourdieus påvisande av akademiska strukturer och det språkbruk som gör skolan mer lättillgänglig för vissa barn än för andra kan vi utifrån hans resonemang förstå varför det är av yttersta vikt att problematisera och diskutera hur Skollagens utformning påverkar den verkliga situationen i den svenska skolan samt hur den brister i ändamålet att säkra kvaliteten inom densamma.

Bourdieus teorier om social och kulturell reproduktion har ofta kritiserats för att vara för deterministiska, för att inte ta hänsyn till ökande möjligheter för individer till social rörlighet och för vad som skulle kunna ses som en förenklad syn på arbetarklasskultur.²⁴ Detta är relevanta punkter av kritik, men de förminskar ändå inte Bourdieus teorier om kulturella tillgångar och utbildning.

I Mexiko har försök gjorts med att etablera alternativa utbildningssystem i avsikt att på ett bättre sätt kunna erbjuda tillgång till utbildning i svårtillgängliga områden på landet, dessa kallas CONAFE-skolor.²⁵ Dessa skolor följer samma läroplan som de statliga skolorna men man tar mer hänsyn till den lokala kontexten och lärarna är i högre grad unga och från liknande, lantliga bakgrunder.²⁶ Att lärarna delar elevernas bakgrund underlättar förmedlandet av det pedagogiska budskapet och gör det lättare för eleverna att ta till sig informationen, något som innebär att de akademiska språkliga koderna som Bourdieu talar om i klassrummet försvinner eller åtminstone minskar i betydelse.²⁷ Detta alternativa skolsystem är dock begränsat på så sätt att även om den mer anpassade formen av utbildning som CONAFE erbjuder höjer elevens deltagande och inläring så gör den lite för att förbereda dem för högre utbildning och framtida jobb.²⁸

Försöket med anpassade utbildningsformer i Mexiko är intressant för denna uppsats syfte inte på grund av dess resultat utan snarare för dess påvisande att elevens relationer till och förståelse för läraren och vice versa i allra högsta grad påverkar deras inlärningsförmåga.

²³ Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude, *Reproduction in education, society and culture*, 2:a uppl, Sage, London, 1990, s. 115-116.

²⁴ Azaola, Marta Cristina, "Revisiting Bourdieu: alternative educational systems in the light of the theory of social and cultural reproduction". *International Studies in Sociology of Education*, Vol. 22, Nr. 2, 2012, s. 82.

²⁵ Ibid, s. 85.

²⁶ Ibid, s. 86.

²⁷ Ibid, s. 88.

²⁸ Ibid, s. 92.

Detta understryker vikten av att ta hänsyn till olika elevers olika behov och förutsättningar. Detta kan ske antingen genom skapandet av alternativa utbildningsformer, så som lärlingsprogram och yrkesförberedande utbildningar, eller genom kompensatoriska insatser i en sammanhållen skola. Alternativt kan en kombination av de båda tillämpas. Ur en jämlikhetssynpunkt verkar kompensatoriska insatser inom en sammanhållen skola vara det bästa alternativet då det ger bäst möjligheter för alla barn att uppnå möjligheten till vidareutbildning och kvalificerade jobb.

Utöver de olika förutsättningar som elever med olika social bakgrund ställs inför i skolan så kan utbildning och den akademiska världen samt dess innebörd framstå på vitt skilda sätt även innan man faktiskt befinner sig i själva utbildningsväsendet. Den svenska skolan är idag till viss del obligatorisk men de högre utbildningarna är i olika grad valbara. Vi kommer även nedan, då vi undersöker Sveriges senare utbildningspolitiska historia, uppmärksamma att den svenska skolan allt mer fokuserar på valfrihet och flexibilitet, något som rimligtvis innebär olika saker för olika familjer.

Valfriheten inom skolan innebär att elever och deras föräldrar fattar, eller åtminstone har möjligheten att fatta, individuella beslut kring barnens utbildning. Det är av intresse för denna uppsats att förstå hur dessa valmöjligheter framstår för olika familjer beroende av deras sociala bakgrund. I den svenska skolan kan vi se en skillnad mellan hur långt barn från arbetarklass- respektive medelklassfamiljer väljer att utbilda sig oavsett deras akademiska resultat och tidigare betyg, något som kan kallas en process av självsortering (*self-selection*).²⁹ Denna utveckling är ett tydligt exempel på hur social bakgrund kan påverka elevers och föräldrars föreställningar om framtiden och sina möjligheter. För att förklara hur denna process av beslut kring utbildning fattas kan vi använda oss av teorin *Rational Action Theory*. Inom *Rational Action Theory* antar man att individer fattar beslut baserat på uträkningar om kostnad, resultat och sannolikhet i avsikt att maximera belöningen för sitt handlande.³⁰ Denna teori ger uttryck för hur skolväsendet ter sig olika för olika betraktare, då det poängterar att människor från medelklassen har en känsla av att de statusmässigt har mer att förlora på att inte vidareutbilda sig jämfört med människor från arbetarklassen.³¹ En annan viktig faktor i hur individer rationellt resonerar kring utbildning är hur man föreställer sig att man har

²⁹ Hatcher, Richard, "Class Differentiation in Education: Rational Choices?". *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 19, Nr. 1, 1990, s. 7.

³⁰ *Ibid*, s. 10.

³¹ *Ibid*, s. 10.

tillgång till eller kan erbjuda praktisk hjälp i skolarbetet.³² Det är rimligt att anta att detta ter sig relativt sannolikt för barn och föräldrar med akademisk bakgrund men mer problematiskt inom arbetarklassen.

Med hjälp av Rational Action Theory kan vi således se att de utmaningar och möjligheter som skolan innebär framstår på olika sätt beroende av betraktarens perspektiv. Denna teori framstår som något mindre deterministisk än vad Bourdieu lägger fram, men det är trots detta ytterst tydligt att social bakgrund påverkar individers syn på utbildning i hög grad.

Betydelsen av social bakgrund och tillvaro kan också förstås i termer av socialt kapital. Det kan argumenteras att socialt kapital innehar olika mycket inflytande över individers liv och samverkan med andra. Skapandet av socialt kapital kan också förstås på olika sätt. I förhållande till denna uppsats syfte att utforska förutsättningarna för jämlikhet och kvalitet i den svenska skolan kan det vara av intresse att förstå på vilka sätt den svenska utbildningspolitikens fokus på valfrihet påverkar skolans utveckling. Ett sätt att förstå denna process är att se mångfald och valmöjligheter i den offentliga sektorn som en faktor som alstrar aktivare medborgare och ett högre socialt kapital i samhället.³³ Den generella uppfattningen är att höga nivåer av socialt kapital leder till bättre förutsättningar för individer att nå förståelse, samverkan och tillit mellan varandra.³⁴ I kontexten av ett fritt skolval har det påvisats att valfriheten kan bidra till att föräldrar blir mer engagerade i sina barns skolgång, att man mer aktivt deltar i utformningen av utbildningen och är mer närvarande i skolfrågor samt att detta leder till att de blir mer engagerade och ”bättre” medborgare.³⁵ Om man accepterar detta samband mellan valfrihet och socialt kapital och att socialt kapital är värdefullt för individen är det viktigt att uppmärksamma att valfriheten i den svenska skolan potentiellt skulle kunna vara en faktor som bidrar till segregation, diskriminering och ojämlikhet eftersom ett aktivt deltagande i utbildning är olika tillgängligt för olika elever och föräldrar. Det är lätt att föreställa sig att föräldrars involvering och aktivitet är en aspekt av det fria skolvalet som varit drivande för den svenska utbildningspolitiken under senare tid,

³² Hatcher, Richard, ”Class Differentiation in Education: Rational Choices?”. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 19, Nr. 1, 1990, s. 10.

³³ Schneider, Mark, Teske, Paul, Marschall, Melissa, Mintrom, Michael & Roch Christine, ”Institutional Arrangements and the Creation of Social Capital; The Effects of Public School Choice”. *The American Political Science Review*, Vol. 91, Nr. 1, 1997, s. 82.

³⁴ *Ibid*, s. 82.

³⁵ *Ibid*, s. 91.

men det är också lätt att föreställa sig att valfriheten ibland blir en problematisk frihet snarare än en frigörande.

Vad som är oroväckande, och av yttersta vikt för denna uppsats syfte är, trots detta påvisande av valfrihetens möjliga positiva effekter för föräldrars engagemang och aktivitet, att olika familjer ställs inför mycket olika möjligheter att göra informerade val och således utnyttja de fördelar som valfriheten påstås innebära. Om man anser att valfrihet har positiva effekter är det av yttersta vikt att man också verkar för allas lika möjligheter att ta till sig dessa.

4.2. Sveriges utbildningspolitiska historia och bakgrund sedan 1980-talet

Att förstå och känna till Sveriges utbildningspolitiska historia är viktigt både för att ha kunskap om de reformer som denna uppsats resonerar kring, men även för att förstå kontexten i vilken problematiken den avser diskutera uppstår. Denna uppsats har som syfte att problematisera och synliggöra de strukturella hinder i fråga om jämlikhet och kvalitet som elever kan möta inom den svenska skolan. Detta avsnitt kommer därför fokuseras på att utforska politiska beslut och reformer som bidragit till de problematiska strukturer som råder idag.

Under slutet av 1980-talet började svenska myndigheter i allt högre utsträckning använda sig av ett arbetssätt som kallas New Public Management. Detta är ett sätt att organisera arbete som innebär ett ökat fokus på resultat, mål och konkurrens.³⁶ New Public Management innebär ofta decentralisering, privatisering och marknadsutsättning av den offentliga sektorn.³⁷ Ett system som betonar mål och resultat ska vara mätbart och det är därför lätt att föreställa sig att det ofta för med sig decentralisering. Det är också lätt att föreställa sig att en diskurs som lägger fokus på mål och resultat för med sig ett fokus på konkurrens, något som i sin tur leder till att man efterfrågar ett större utbud och därigenom större möjligheter att driva privata skolor. Vi kan således se hur New Public Management kom att bli en drivande faktor både till hur kommunaliseringen av den svenska skolan kom till stånd och utformades men också till hur man i allt högre grad kom att betona valfrihet och privatisering inom den svenska skolan, alla relevanta politiska processer för denna uppsats syfte.

³⁶ SOU 2014:5. Betänkande av Utredningen om skolans kommunalisering. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, Stockholm, Lewin, Leif, s. 52.

³⁷ *Ibid*, s. 52.

Man brukar grovt säga att kommunaliseringen av den svenska skolan skedde genom antagandet av tre propositioner mellan 1989 och 1990, även om den decentraliserande trenden pågått sedan flera decennier tillbaka.³⁸ Den första av dessa propositioner var den s.k. styrningspropositionen i vilken man avsåg att minska centralstyrningen av skolan.³⁹ Som en utveckling av detta beslut formades en intern arbetsgrupp, kallad Skolprojektet, som mynnade ut i två ytterligare propositioner; kommunaliseringspropositionen och ansvarspropositionen.⁴⁰ Dessa propositioner gjorde dels att kommunerna nu var ensamma huvudmän för skolor och dess anställda samt att kommunerna fick friare dispositionsrätt över statliga bidrag.⁴¹ Detta var ett första steg i en utveckling som såg det tidigare statligt bestämda utrymmet givet till skolan i kommunerna försvagas och suddas ut. Denna avreglering fortsatte sedan under den borgerliga regeringen som vann valet 1991 och 1993 genomfördes en genomgripande reform av hela bidragssystemet, något som innebar att kommunernas statliga bidrag slogs samman till ett generellt bidrag, vilket medförde ett avskaffande av specialdestinerade bidrag, däribland bidrag till skolan.⁴² De tre propositioner som antogs mellan 1989 och 1990 som nämns ovan var alla del av en större trend i samhället i allmänhet och skolan i synnerhet. Propositionerna fick effekten att den svenska skolan nu var mer decentraliserad än tidigare, något som ökade behovet av ständiga kvalitetskontroller och översikt, något som alltid är komplicerat över stora geografiska områden men i Sverige kom att kompliceras ytterligare av reformer som följde under de kommande åren.

Efter regeringsskiftet 1991 så förändrades den politiska visionen rörande skolan och under de följande åren genomfördes skolpolitiska reformer av intresse för denna uppsats syfte eftersom de påverkade och försvårade kommunaliseringens effektiva genomförande. 1992 genomfördes en reform som gjorde det lättare att starta och etablera friskolor.⁴³ Strax därefter beslutade riksdagen att föräldrar och barn skulle ha möjlighet att välja inte bara om de ville byta till en friskola, utan även om de ville byta till en alternativ kommunal skola.⁴⁴ Detta beslut om föräldrars och barns valfrihet var avsett att betona elevers personliga behov och är

³⁸ SOU 2014:5. Betänkande av Utredningen om skolans kommunalisering. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, Stockholm, Lewin, Leif, s. 54.

³⁹ Ibid, s. 55.

⁴⁰ Ibid, s. 55.

⁴¹ Ibid, s. 55-56.

⁴² Ibid, s. 70.

⁴³ Ibid, s. 71.

⁴⁴ Ibid, s. 71-72.

den skolpolitiska reform som allmänt kallas för det fria skolvalet.⁴⁵ Det är tydligt att valfrihet var ett genomgående tema för dessa politiska reformer, något som ligger i linje med föreställningar om New Public Management och att utsätta den offentliga sektorn för konkurrenssituationer. Det är också lätt att föreställa sig hur dessa skolpolitiska beslut kom att försvåra de växande behoven av statlig kvalitetskontroll och uppföljning som var en direkt följd av den påbörjade decentraliseringen av den svenska skolan.

Det är centralt att förstå vilka följder den ökade fokuseringen på valfrihet riskerar att ha fått för eleverna. När kommunaliseringen genomfördes betonade man att det var av yttersta vikt att skolan inte förlorade sin likvärdighet i avseendet att en bra utbildning blev något som bara var för dem som bäst kunde bevara sina intressen.⁴⁶ Detta gjorde att staten, som nämns ovan, skulle behålla kontrollen över bl.a. uppföljning och utvärdering.⁴⁷ Det är antagbart att detta efter valfrihetsreformerna några år senare blev avsevärt svårare eftersom man nu var tvungen att ta hänsyn till alla nya friskolors olika förutsättningar och profiler.

De skolpolitiska reformerna rörande kommunaliseringen av den svenska skolan, det fria skolvalet och möjligheten att etablera friskolor är av intresse för denna uppsats syfte eftersom de alla är en del av den decentraliserings- och avregleringsprocess som gjort det möjligt för föräldrar och barn att ta mer aktiva beslut rörande utbildning. Detta är problematiskt ur ett jämlikhetsperspektiv eftersom olika individer har olika möjligheter och intresse av att sätta sig in i och påverka sin, eller sina barns, skolgång. Det var meningen att den svenska staten skulle fortsätta vara en kvalitetssäkrande institution i skolvärlden men detta mål har endast delvis uppnåtts beroende av ett bristfälligt förberedande och genomförande av kommunaliseringen men även av reformer som försvårat förverkligandet av dessa mål.

En sista utveckling som är av intresse för denna uppsats syfte att förstå segregation, jämlikhet och kvalitet i den svenska skolan är hur bostadspolitiken i Sverige utvecklats i förhållande till de ovan nämnda skolpolitiska reformerna. Det är rimligt att anta att den socioekonomiska sammansättningen av bostads- och skolområden har betydelse för huvudmännens möjligheter och begränsningar inom utformandet av utbildningen och därigenom uppfyllandet av de krav som ställs i Skollagen.

⁴⁵ SOU 2014:5. Betänkande av Utredningen om skolans kommunalisering. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, Stockholm, Lewin, Leif, s. 219-220.

⁴⁶ Ibid, s. 62.

⁴⁷ Ibid, s. 62.

Sverige har traditionellt sett haft en reglerad bostadsmarknad som utgjort en grundpelare i den svenska socialdemokratiska välfärdsstaten.⁴⁸ Från början av 1990-talet har denna tradition försvagats och politiska reformer har genomförts resulterande i att lagstiftningar gällande bostäders särskilda ställning på marknaden nullifierats och förminskats.⁴⁹ Det är slående, likväl som logiskt, att liberaliseringen av den svenska bostadsmarknaden skett under samma tidsperiod som kommunaliseringen av den svenska skolan och den växande betoningen av valfrihet och frihet inom utbildning. Det är uppenbart att den generella politiska anda som varit dominerande i Sverige under de senaste decennierna kraftigt inverkat på både skol- och bostadspolitiken. Efter dessa strukturella förändringar har bostadsmarknaden blivit mer vinstinriktad och i högre grad drivits av privatägda företag, något som inneburit att skillnaderna mellan låg- och höginkomsttagare ökat, resulterande i en allt mer utsatt position för socioekonomiskt svagare individer eller familjer.⁵⁰ De växande skillnaderna som beskrivs här och den sociala ojämlikhet som de genererar stärks av en process av gentrifiering och låginkomstfiltrering. Gentrifiering och låginkomstfiltrering är sätt att beskriva hur olika geografiska områden i en stad kan uppleva ökande (gentrifiering) respektive minskande (låginkomstfiltrering) status.⁵¹ Genom att förstå hur ökande processer av gentrifiering och filtrering påverkat Sveriges socioekonomiska landskap under de senaste decennierna kan man förstå hur olika stadsdelar, och därigenom olika skolor, ställs inför olika utmaningar i det dagliga arbetet.

Betydelsen av geografisk position och områdets socioekonomiska sammansättning blir betydelsefullt för denna uppsats främst då man förstår det i kontexten av social reproduktion och den svenska skolan. Givet de varierande utmaningar och upplevelser som det påvisats ovan att barn från olika bakgrunder ställs inför i skolan blir den svenska bostadsmarknadens växande segregering och differentiering en uppenbart problematisk faktor i uppdraget att säkerställa jämlikhet för alla barn och kvalitet i den svenska skolan.

⁴⁸ Hedin, Karin, Clark, Eric, Lundholm, Emma & Malmberg, Gunnar, "Neoliberalization of Housing in Sweden: Gentrification, Filtering, and Social Polarization. *Annals of the Association of American Geographers*, 102:2, 2012, s. 444.

⁴⁹ Ibid, s. 444.

⁵⁰ Ibid, s. 445-446.

⁵¹ Ibid, s. 454.

5. Analys och diskussion

Detta avsnitt av uppsatsen har som syfte att diskutera utvalda delar av Skollagen (SFS2010:800) utifrån de teorier och det empiriska material som presenterats ovan. Detta görs i avsikt att uppmärksamma om, och på vilka sätt, Skollagens formulering brister i sina anspråk om jämlikhet och kvalitet. Uppsatsens syfte har dessutom varit att exponera och försöka förklara potentiella strukturella hinder och problem som existerar i Sverige och försvårar förverkligandet av Skollagen samt att härleda dessa till politiska beslut och reformer. Genom följande diskussion påvisas dessa potentiella faktorer och blottläggs Skollagens brister.

Den första fråga som denna uppsats ställer är om den svenska skolan uppnår de mål om jämlikhet och kvalitet som formulerats i Skollagen. Denna fråga kan till stor del besvaras utifrån *Skolverkets lägesbedömning 2013*, i vilken Skolverket tydligt presenterar strukturer inom den svenska skolan som försvårar förverkligandet av alla barns lika rätt till en god utbildning. Det mest genomgående temat i de utvalda paragrafer som denna uppsats diskuterar är, som nämns ovan, universalism och jämlikhet. Detta är ett av de tre centrala områden som Skolverket påvisar är ett utvecklingsområde för den svenska skolan, att alla skolor ska bli bra skolor. I lägesbedömningen motiveras detta till stor del av att betydelsen av vilken skola en elev går i blir allt större och man påvisar att detta inte bara beror på att skolorna blir allt mer segregerade efter socioekonomiska linjer, utan även efter faktorer som elevers studiemotivation.⁵² Detta är ytterst problematiskt och för denna uppsats syfte är båda formerna av segregation av största intresse.

Den ökande socioekonomiska segregationen i den svenska skolan är särskilt problematisk förstådd utifrån Bourdieus teorier om social reproduktion. Det är rimligt att anta att desto högre andel barn i en skola som kommer från en svagare socioekonomisk bakgrund desto svårare får de som grupp att tillgodogöra sig och klara av skolarbetet på grund av faktorer som tillgängligheten av det akademiska språket och elevernas självbild och förväntningar på sig själva. Den socioekonomiska segregationen kan till stor del härledas från bostadspolitiska beslut som tagits under de senaste decennierna och är således ett resultat som rimligtvis åtminstone till en viss del grundar sig i gentrifiering och låginkomstfiltrering. Socioekonomisk segregation har dock alltid funnits, vilket gör att vad som är ytterligare av betydelse för denna uppsats syfte är den ökande segregationen efter studiemotivation. Trots

⁵² Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013, s. 7.

Bourdieu's påvisande av social reproduktion betonar han att dessa sociala positioner och förhållanden inte är deterministiskt givna, det borde alltså finnas barn från svagare sociala förhållanden som är högt motiverade och arbetar hårt i skolan. Genom så kallade kamrateffekter kan man anta att detta även bidrar till att höja klass- och skolkamraters ansträngningar och resultat.⁵³ Detta är oroväckande då den svenska skolpolitiken under de senaste decennierna genomfört valfrihetsreformer som gjort det möjligt för barn och elever att byta skola om så önskas. Det är rimligt att anta att det i högre grad är de studiemotiverade och ambitiösa eleverna från svagare socioekonomiska förhållanden som anstränger sig och utnyttjar sina valmöjligheter att byta från stökiga till mer välfungerande skolor, något som gör att ambitiösa skolkamrater försvinner från de andra eleverna och att de på så sätt går miste om viktiga motiverande krafter. Detta är ett mycket tydligt exempel på hur svenska skolreformer under de senaste decennierna fått effekter som går rakt emot de mål som ställts upp i Skollagen.

Vikten av denna potentiella flykt av ambitiösa elever till stabilare skolor samt de effekter det får för övriga elever blir ännu större om man tar hänsyn till undersökningar som visar att elevers kognitiva förmågor har mindre inflytande över deras resultat än man tidigare trott och att motivation och ambition spelar större roll än man tidigare trott. Det verkar således vara av yttersta vikt att det finns ambitiösa och flitiga studenter i alla skolor då den mentalitet som de kan bidra till att skapa i korridorer och klassrum sannolikt har större inflytande över andra barn än man insett tidigare.

Valfrihetsreformerna inom den svenska skolan kan även antas ha haft mer generella effekter på elever och föräldrar. Det kan diskuteras om valmöjligheter stimulerar individer till att vara ”bättre medborgare” och mer engagerade i sina intressen, samt att detta engagemang genererar ett större socialt kapital som har ett egenvärde i sig. Om så vore fallet har valfrihetsreformerna varit positiva för en grupp elever och föräldrar. Det stora problemet med valfriheten är dock att detta inte gäller alla samt att alla individer, både föräldrar och elever, har mycket olika förutsättningar och begränsningar, något som gör att de alla har olika motivation respektive möjligheter att utnyttja valfriheten. Detta, kombinerat med vad som tagits upp ovan om kamrateffekter, gör att man kan se valfrihetsreformerna inom den svenska skolan som ett steg mot att ge ytterligare verktyg att uppnå bättre resultat åt några medan man bortser från resten. Detta är något som går tvärtemot de ideal om jämlikhet som denna uppsats

⁵³ Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013, s. 34-35.

lokaliserat i de utvalda paragraferna ovan, men märkligt nog stämmer det väl överens med den avslutande meningen i § 2, kap. 10, i vilken Skollagen, trots att paragrafen inleds med ett fokus på *alla* elever, avser säkra möjligheten för elever att utvecklas ytterligare då de redan uppnått kunskapskraven. Genom att lägga fokus på *alla* elever och samtidigt betona åtgärder för de som når över kunskapskraven tar Skollagen en position som verkar bortse från de ytterligare behov som vissa elever har, något som diskursivt vittnar om ett misslyckande att förstå och ta hänsyn till de olika svårigheter som olika barn ställs för inom den svenska skolan.

Ett exempel på försök som gjorts på andra platser för att stödja elever från icke-akademiska hem och socioekonomiskt svagare bakgrunder är försöket att etablera s.k. CONAFE-skolor i Mexiko. Dessa skolor var inriktade mot att möta eleverna på ett sätt som var mer lättillgängligt för dem och således ökade deras chanser att tillgodogöra sig kursplanen och uppnå kunskapskraven. Detta är ett försök som på många sätt är relevant för denna uppsats då det påverkar många av de faktorer och teman som lokaliserats i de utvalda paragraferna från Skollagen, t.ex. stimulans, kunskapsutveckling, trygghet och stimulans. Teorin att olika skolformer fungerar olika väl för olika barn är rimlig och sannolikt hade mer anpassade skolor kunnat göra utbildningen mer tillgänglig för många elever. Utbudet av utbildningar är något som valfrihetsreformerna bidrog till att förbättra inom den svenska skolan då man gjorde det lättare att etablera friskolor samt att byta till en alternativ skola om man som förälder eller elev kände att man hade svårigheter att uppnå kunskapskraven vid den tidigare skolan. Vi ser dock här en problematik i exemplet med CONAFE-skolorna, då dessa anpassade utbildningsformer riskerar att inte ge eleverna de kunskaper och kompetenser som krävs för att de ska kunna gå vidare med högre utbildning eller få kvalificerade jobb. Givet dessa skolors tillkortakommanden utgör de rimligtvis en segregrande snarare än frigörande kraft för dessa barn och bidrar således till att begränsa deras utveckling. Valfrihetsreformerna inom den svenska skolan kan argumenteras ha fått liknande effekter då ett ökat fokus på yrkesförberedande utbildningar och lärlingsutbildningar kan ge akademiskt lägre presterande barn och unga chansen att gå i skolformer med mer praktiska profiler. Dessa alternativa utbildningsformer riskerar dock på liknande sätt att bidra till upprätthållandet av en segregrande social reproduktion då vi sett ovan att det ofta finns ett mönster i vilken social bakgrund som bäst förbereder barn för den akademiska världen. Det breda utbildningsutbudet i dagens Sverige kan därför utgöra ett strukturellt hinder för social rörlighet och i förlängningen personlig utveckling. Ett ökat fokus på kompensatoriska insatser i en mer

sammanhållen skola hade därför varit att föredra då det hade kunnat rusta elever från olika bakgrunder att möta de akademiska språkliga koder som råder i skolan. Ytterligare kompensatoriska insatser hade därmed kunnat göra vidare utbildning mer tillgänglig för fler barn och unga och således bidra till en ökad grad av frihet och livsmöjligheter för många.

I Skolverkets lägesbedömning 2013 betonades som nämnts ovan att alla skolor ska utvecklas till bra skolor. Detta är en aspekt av jämlikhet i den svenska skolan som tydligt måste förbättras och något som är synligt på många nivåer i samhället. Det finns t.ex. stora skillnader mellan elevers resultat i olika kommuner, då t.ex. elever i förortskommuner⁵⁴ uppnår genomsnittligt mycket högre resultat än elever i storstadskommuner.⁵⁵ Detta är problematiskt utifrån Skollagens ambition som uttrycks i § 2, kap. 10, att grundskolan ska ligga till grund för vidare utbildning och förbereda eleven för aktiva livsval. Att elevers behörighet till vidare utbildning och möjligheter att uppnå de livsmöjligheter man drömmer om varierar kraftigt beroende på ens geografiska läge borde vara oacceptabelt ur ett kvalitetsperspektiv. Det är lätt att föreställa sig att de regionala skillnaderna i resultat mellan elever i olika kommuner inte hade sett likadana ut om det under de senaste decennierna förts en mindre segregering av bostadspolitik samt om kommunaliseringen av skolan skett på ett mer reglerat och konsekvent sätt. Utan de regeringsskiften och de valfrihetsreformer som genomfördes tätt efter kommunaliseringen hade inte heller skolorna segregrats lika kraftigt efter studiemotivation och ambition.

Det är centralt att reflektera över att förutsättningarna för genomförandet av kommunaliseringen av den svenska skolan kraftigt förändrades av politiska beslut kort efter kommunaliseringsreformerna.⁵⁶ Givet detta är det rimligt att anta att kommunaliseringen borde ha kunnat genomföras på ett mer effektivt och reglerat sätt. Det är också relevant att reflektera över att, givet den bostadspolitiska utveckling som skett under de senaste decennierna, en decentralisering av skolstyrningen inte i sig var orimlig. Genom den segregering av bostadspolitiken som fördes var den logiska följderna att olika geografiska områden fick olika socioekonomiska sammansättningar, något som ideellt sett borde bemötas genom att skolor och kommuner har större möjligheter att utforma en optimal finansiering av den lokala skolan. För denna uppsats syfte är det rimligt att se regeringsskiftet 1991 samt de

⁵⁴ Sannolikt avses med förortskommuner i Skolverkets lägesbedömning 2013 mer välbeställda medelklassorter utanför storstadsregionerna.

⁵⁵ Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013, s. 21.

⁵⁶ SOU 2014:5. Betänkande av Utredningen om skolans kommunalisering. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, Stockholm, Lewin, Leif, s. 69.

följande valfrihetsreformerna som bidragande orsaker till kommunaliseringens tillkortakommanden.

Denna uppsats har diskuterat strukturella hinder i dagens Sverige som försvårar förverkligandet av Skollagens ambitioner om jämlikhet och kvalitet samt försökt härleda dessa motsättningar till politiska beslut och reformer. Genom diskussionen av det valda teoretiska materialet framstår det som att den politiska utveckling som skett under de senaste decennierna i Sverige bidragit till en utveckling som går mot ett alltmer individualiserat och differentierat samhälle, något som givetvis är problematiskt givet de ideal om jämlikhet som är centrala i den politiska diskursen i allmänhet och den svenska skolan i synnerhet. Det påvisande av och den jämförelse mellan den faktiska utformningen av Skollagen samt de verkliga förutsättningar som råder i det svenska samhället som denna uppsats gör bjuder in till diskussion kring makt och jämlikhet i det svenska samhället och problematiserar förenklade syner på förtryckande och begränsande strukturer i det svenska samhället. För att uppnå jämlikhet krävs det att man tar hänsyn till individers olika förutsättningar och försöker överbygga dessa i så hög grad som möjligt. Detta är särskilt viktigt inom skolan eftersom det är genom utbildning som de svenska medborgarna förväntas förvärva de verktyg som ger dem möjlighet att utvecklas och förverkliga sina framtidsdrömmar.

6. Sammanfattning och slutsats

Denna uppsats syfte har varit att problematisera den svenska Skollagens anspråk om jämlikhet och kvalitet samt att påvisa vilka strukturella hinder som kan försvåra förverkligandet av desamma. Detta görs genom en tolkning av tre utvalda paragrafer från Skollagen samt en diskussion kring deras mest centrala punkter. Dessa härleds till empiriska material som påvisar den verkliga situationen i den svenska skolan samt den utbildningspolitiska utveckling som under de senaste decennierna skapat förutsättningarna för barns rätt till en bra utbildning. Denna uppsats har särskilt fokuserat på fyra politiska processer och reformer som påverkat utformningen av den svenska skolan; kommunaliseringen, de ökade möjligheterna att etablera friskolor i Sverige, det fria skolvalet samt den bostadspolitiska utvecklingen. Betydelsen av dessa politiska beslut och reformer för förverkligandet av Skollagen har sedan relaterats till teorier om social reproduktion, utbildning och valfrihet.

I denna uppsats presenteras en syn på jämlikhet och kvalitet i den svenska skolan som inte stämmer överens med de anspråk som görs i Skollagen. Detta grundar sig i ett fokus på socioekonomisk ojämlikhet, makt och social reproduktion som blottlägger strukturer i det svenska samhället som aktivt måste överbryggas för att inte göra Skollagens anspråk meningslösa. De paragrafer som denna uppsats tolkar och diskuterar har ett generellt fokus på jämlikhet. Denna uppsats är dock menad att påvisa att utan ett problematiserande av de underliggande strukturer som råder i samhället så riskerar generella, politiska yttranden som de i Skollagen att reduceras till uddlösa politiska deklamationer utan verklig inverkan på hur skolan i sig utvecklas men främst hur eleverna upplever den.

Ett fokus på jämlikhet är centralt inom alla delar av samhället men blir ytterligare imperativt i fråga om utbildning. Detta sker eftersom skolan är det organ i samhället som fostrar barn och unga, lägger grunden för deras framtida aspirationer och till stor del formar dem som människor. Så länge ett organ som är så inflytelserikt i formandet av morgondagens vuxna medborgare riskerar att ha diskriminerande och differentierande effekter kommer det svenska samhället reproducera sina orättvisor och upprätthålla de barrikader som kraftigt begränsar individers tillvaro och framtida liv. Endast genom ett aktivt arbete med att erkänna, förstå och överbrygga individers och barns strukturella förutsättningar i förhållande till utbildning kan skolan fylla sin funktion som en verkligt frigörande samhällelig institution.

Referenser:

Böcker:

Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude, *Reproduction in education, society and culture*, 2:a uppl, Sage, London, 1990. (254 s.)

Hadenius, Karin, *Jämlikhet och frihet: Politiska mål för den svenska grundskolan*, 1:a uppl. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1990. (342 s.)

Hennink, Monique, Hutter, Inge & Bailey, Ajay, *Qualitative Research Methods*, SAGE, Thousand Oaks, 2012. (304 s.)

Lagar:

SFS 2010:800, Skollag, Stockholm, Justitiedepartementet. (138 s.)

Rapporter:

Skolverket, *Skolverkets lägesbedömning 2013*. Rapport/Skolverket. Stockholm, 2013. (72 s.)

Statliga utredningar:

SOU 2014:5. Betänkande av Utredningen om skolans kommunalisering. *Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan*, Stockholm, Lewin, Leif. (773 s.)

Tidskriftsartiklar:

Azaola, Marta Cristina, ”Revisiting Bourdieu: alternative educational systems in the light of the theory of social and cultural reproduction”. *International Studies in Sociology of Education*, Vol. 22, Nr. 2, 2012. (15 s.)

Hatcher, Richard, ”Class Differentiation in Education: Rational Choices?”. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 19, Nr. 1, 1990. (20 s.)

Hedin, Karin, Clark, Eric, Lundholm, Emma & Malmberg, Gunnar, "Neoliberalization of Housing in Sweden: Gentrification, Filtering, and Social Polarization. *Annals of the Association of American Geographers*, 102:2, 2012. (21 s.)

Schneider, Mark, Teske, Paul, Marschall, Melissa, Mintrom, Michael & Roch Christine, "Institutional Arrangements and the Creation of Social Capital; The Effects of Public School Choice". *The American Political Science Review*, Vol. 91, Nr. 1, 1997. (12 s.)